

50-ліття
БОЇВ ПІД БРОДАМИ

1944

1994

1-ої УД УНА
„ГАЛИЧИНА”

*„Ми йшли до бою темної ночі...
За Україну, за її волю,
За честь, за славу, за народ...”*

СВЯТКОВІ ВІДМІЧЕННЯ
50-ЛІТТЯ БОЇВ ПІД БРОДАМИ
1944 — 1994

1-ої УД УНА
„ГАЛИЧИНА”

Торонто, 22-го жовтня 1994 року
Братство кол. вояків 1-ої УД УНА, Торонто, Канада

ПРИСЯГА

*вояків 1-ої УД УНА,
введена в квітні 1945 р.*

Присягаю Всемогучому Богові перед Святою Його Євангелією та животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя ні здоров'я, скрізь та повсякчас під Українським Національним Прапором зі зброєю в руках боротися за свій Народ і свою Батьківщину — Україну.

Свідомий великої відповідальности присягаю як вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно й беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати, амінь.

Світовий Конгрес Українців

UKRAINIAN WORLD CONGRESS
CONGRES MONDIAL UKRAINIEN
CONGRESO MUNDIAL UCRAINIANO

Торонто, 26-го вересня 1994 р.

Левко Бабій
Голова Крайової Управи
Братства 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії
83 Christie St.
Toronto, Ontario

До Хвальної Президії та учасників 23-го Делегатського З'їзду.
Вельмишановні Пані та Панове, дорогі Побратими!

В імені Президії Секретаріату Світового Конгресу Українців сердечно вітасмо Президію, делегатів та гостей Вашого 23-го З'їзду, який проходить в 50-ту річницю бою біля Бродів.

Ми клонимо свої голови в пам'ять відомих та невідомих героїв, Воїнів Першої Дивізії, які життя своє віддали в обороні Рідного Краю.

Ми згадуємо і тих, котрі перейшли до УПА і довгі роки продовжували боротьбу за Україну, як і всіх тих, що каралися в совєтських тюрмах і засланнях. Пам'ять про них збережемо назавжди.

Після війни, Ви не зневірилися, а навпаки, з великим завзяттям, включилися у громадсько-політичне життя, щоб у нових обставинах, новими засобами помагати Україні.

Сьогодні багато з Вас займає ключеві позиції у провадках нашого зорганізованого життя, включно з нашою громадською надбудовою, Світовим Конгресом Українців.

Бажаємо Вам дальших успіхів у Вашій праці, для добра наших іромад у всіх країнах нашого поселення та Вільної вже і Незалежної Української Держави.

З належною пошаною до Вас,
За Президію Секретаріату СКУ

Д. Ціпівник
д-р Дмитро Ціпівник
Президент

Я. Соколик
інж. Ярослав Соколик
Генеральний Секретар

Юрій Форись

ОТЧЕ НАШ...

Отче наш...

Могутній цар на небі Ти,

Ім'я Твоє — це заповіт.

Воля Твоя, як грім сильна,

Свята.

На небеси...

— А на землі

Червоний сатана

Кривавить світ.

Зійди!

В гніві Твоїм святім

Спали, зітри

З лиця землі це пекло.

В ньому ми,

Колись вільні,

у своїй хаті

— Хліб наш засушений —

Просим ката,

Як ласки.

Жebraки,

Раби ми!...

— І прости нам довги наші,

Як ми колись

Мечі міцні, тверді, крицеві

Візьмем у руки

І його — чорта скупаєм в крові.

*Прости його.
Ласкавий Ти.*

*Бо ми довгів
Оцих кривавих не простимо.
Смерть мільйонів,
Смерть братів
Ми помстимо!
Пролємо
Кров за кров!*

*— І не введуть нас у спокусу
Кати своїм ласкавим словом —
Ми не спочинем
Поки знов
На трупах їх лукавих
Збудуєм царство Правди,
Волі
і Любови
Для поколінь, що придуть.
Амінь.*

*— Отче наш.
Нам помози!*

КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ КАНАДИ
ЦЕНТРАЛЛ

UKRAINIAN CANADIAN CONGRESS
HEADQUARTERS

CONGRES DES UKRAINIENS-CANADIENS
(SIEGE SOCIAL)

454 MAIN STREET, WINNIPEG, MANITOBA, CANADA R3B 1B8 TEL. (204) 942-4627 FAX. (204) 947-3882

Вініпер, 30-го жовтня 1994 року

До XXIII-го Крайового Делегатського З'їзду
Братства Кол. Вояків 1-ої УД УНА
Торонто, Онтаріо.

Шановні Делегати і Гості!

З нагоди XXIII-го Крайового Делегатського З'їзду, що відбудеться у 50-ту річницю Боїв під Бродами, від імені Конгресу Українців Канади широ вітаю Вас з цією важливою подією та бажаю успішних нарад і конструктивних рішень.

Вшановуючи Пам'ять полеглих під Бродами, український народ доказав, що він не зійшов зі шляху боротьби за свою державність, яка була досягнута 24 серпня 1991 року.

З належною пошаною,

Олег Романів,
Президент

ОР/вс

У 50-ЛІТТЯ БОЇВ ПІД БРОДАМИ

Бувають події в житті народів, які можна назвати межовими. Вони силою своєї ваги стають символами, виявом найбільших бажань народу, підтвердженням його прагнень самовияву. Вони відзначають пройдені етапи та стають дороговказами на майбутнє.

До таких межових подій можна зарахувати бій під Бродами підчас 2-ої світової війни. Вага цього бою не в мілітарних операціях. В добі технології, в добі тотальних змагань модерними державами-гігантами, очевидно, одна дивізія-одиниця неважлива. Суть її не в матеріальному, а в духовному аспекті.

Нарід, століттями поневолений, нарід, якому довелося жити в іперіяльній залежності, в столітті, яке саме кінчається виказав небувалу живучість та гарт духа. І власне цей гарт духа, хотіння перемогти — страшні ворогам. Духа не можна знищити ані засланнями, ані тюрмами, ані навіть розстрілами. Бій під Бродами і його наслідки стали цього прикладом.

Бій під Бродами, побіч світлих моментів у нашій найновішій історії, — визвольні змагання в першій світовій війні, революційна активність в часі між двома світовими війнами, бої збройного підпілля і Української Повстанської Армії — відзначають ці етапи українського історичного процесу, які послідовно і певно довели нарід до вимріяної мети — відновлення української держави.

Кожна боротьба вимагає зусиль і жертв; свою участь у боях дивізія дорого заплатила кров'ю і життям багатьох своїх воїнів, може навіть цілком неспівмірно в тому часі і тодішніх обставинах. Та сьогодні, коли ми відзначаємо і вшановуємо пам'ять полеглих друзів, радіємо, що їх жертви не були даремні, — вони стали цінною частиною фундаментів будови, якій на ім'я Українська Соборна Держава.

Ярослав Гасюк

В 50-ЛІТЯ ДИВІЗІЙНИКАМ

*Здавалось вам, що взяли рівний крок
Від УСУСУСІВ через пів століття —
Від „манхілерів” до „МП-і” місток
У час новий нового лихоліття...*

*В чужих мундирах, але левик наш —
Лев золотий на синій оболоні,
Ще й три корони... І залізний марш
На полчища — на ордища червоні...*

*А в апогею — хрест кривавий — Броди,
Де ваша Слава безмогильна бродить —
В вогненнім колі не залишилося й кісток...
Над вільним Львовом клич лунає нині:
Бог, Україна і народ єдині!
Рівняйте, сиві комбатанти, крок!*

У 50-ту РІЧНИЦЮ БОЇВ ПІД БРОДАМИ

П'ятдесят років тому, у липні, на полях між Бродами і Золочевом кипів бій. Завзятий нерівний бій. Вояки, які у тому бою терпіли біль, рани і вмирили, вірили, що вони обороняють честь і свободу України. Вони в ті гарячі липневі дні, самі ті події творили. Дивізійник-поет Богдан Бора у своєму вірші „Друзям з-під Бродів” писав:

*„Останніх сторінок історії
Ви не читали в тиші заль,
Ви їх писали, потом, кров'ю
Під зойк гранат, під рев моторів,
Під крик, жахливий регіт сальв”.*

Здавалося б, що це було вчора, коли Дивізія від'їжджала з Нойгаммеру на фронт. Радості не було кінця. Вишкіл у Нойгаммері, на чужині, далеко від України, був прикрий. Вояки тужили за рідним краєм, мріяли про поворот на батьківщину — навіть на фронт. Тоді ніхто не думав, що життя на чужині стане для багатьох із них їхньою долею і прийдеться їм тільки мріяти про батьківщину.

Минуло півстоліття від часу, коли повні віри в майбутність українського народу, молоді вояки, сплелися у смертельному бою з багато сильнішими боєвими формаціями совецької імперії, яка, під кличем osvobodження України з-під німецько-фашистського ярма, несла на своїх багнетах ще більше ярмо українському народові, як ми під Бродами часто співали:

*„...несуть нам кати вже волю на багнетах,
і лється кров у потоках...”*

Від того часу пройшло 50 літ, і думки про тих молодих дивізійників, про ті жахливо жорстокі події, почали дещо мінятися, можна почути питання: „Чому відзначувати Броди... Це ж програний бій...”

Коли в 480 р. до народження Христа, 2 500 літ тому, перські армії під проводом короля Ксеркса рушили походом на

Грецію, спартанський король Леонідас, на чолі трьохсот спартанців, заступив їм дорогу в гірському проході Термопіли. Бій був програний, всі спартанці разом зі своїм королем віддали життя за Спарту. Легенда каже, що наступного дня на скелі проходу знайдено кров'ю написані слова:

*„Скажіть Спарті, що тут лежать її сини,
Вірні Спарті до останньої хвилини...”*

Від того часу пройшло не 50, а понад 2 500 літ, а про героїв з-під Термопілів говорять і відзначають їх посвяту. Факт, що це був програний бій, не зменшив його слави. До сьогоднішнього дня Греція і весь світ виховує свої молоді покоління на прикладах героїчного вчинку Леоніда і його воїнів.

Коли говоримо про Термопіли й ту жменьку спартанців, які знаючи, що не можуть здобути перемоги проти незчисленних перських когорт, насувається на думку аналогічна ситуація, яку пояснюють слова вірша іншого дивізійника-поета Юрія Форися:

*„Сотні, полки, дивізія одна,
А їх, як рій, у сотні тисяч,
У мільйони...”*

Навівши аналогію з відношенням сил під Термопілами, щоби не бути пустословним, наведу мале порівняння сил, опираючись на спогадах шефа штабу Дивізії майора Вольфа-Дітріха Гайке. На відтинку, який обороняли XIII і XXXXVI корпуси, більшовики сконцентрували такі сили: три танкові армії по три танкових корпусів кожна, отже 9 корпусів, один самостійний танковий корпус, три кавалерійські дивізії, близько двадцять дивізій у резерві та 1 800 танків і 3 000 літаків. Війська загартовані в боях. Могутня сила.

Коли ж советські панцерні армії зараз спочатку офензивно вбились клином поміж XIII і XXXXVI корпуси, відкидаючи їх один від одного, XIII корпус, який включав і Українську дивізію, прийняв на себе головний удар. XIII корпус складався тільки з п'ятьох дивізій, без танків, ані не мав до диспозиції жодних літаків. Як каже майор Гайке, у половині липня, на сподіваному відтинку фронту з нечуваною силою почався советський наступ. З незвичайною швидкістю посувалися ворожі танкові колони і замкнули XIII корпус у кільце, заки ще власні оперативні резерви

зуміли розгорнутися то бою. Таким чином XIII корпус, а з ним і Українська дивізія, був оточений протягом кількох днів. Перебігу подій не міг, ні цей корпус, ні Українська дивізія змінити, бо спочатку, майже всі оперативні дії розвивалися поза їх межами. Більшовицьке командування не мало, однак, наміру залишити Броди і XIII корпус на власну долю, зокрема, Українську дивізію, яка може і не мала великої сили, але за це мала велике пропагандивне значення. І так розпочалася затяжна оборонна битва XIII корпусу, хоча тільки тактичного значення, — повна посвяти і хоробрости. Советські літаки від ранку до пізнього вечора засипували нас градом бомб, а танки, проти яких ми могли ставити тільки окремі протитанкові команди, проривались масово. Щоби їх стримувати, вояки доказували чудес відваги, часто платячи за це своїм життям. Але „встоятись не було сили”. Битва закінчилася розбиттям усіх частин корпусу, включно з Дивізією.

Наслідки брідського бою були важкі. Із тих, що в якийсь спосіб були причетні до Дивізії, частина, рятуючись, втікла на захід, інші залишилися на Україні і потерпіли жахливі репресії. Ворожа пропаганда старалася викликати ворожнечу між народом і дивізіяниками. Щойно, коли впали стіни „імперії зла”, правда про дивізіяників — „ворогів народу” — почала випливати наверх. Але дорога до того, щоб увесь народ вповні їх зрозумів, ще далека.

Бій під Бродами — програний бій. Але ми не відзначаємо самого бою. Ми відзначаємо тих воїнів українського народу, які так, як ті спартанці під Термопілами, були вірні Україні до останньої хвилини. Це були герої такі, яких обожала Леся Українка, що казала:

„Я не захоплююсь героєм, який їде на білому коні, а дівчата сиплють йому квіти під ноги. Для мене герой це той, хто лежить побіджений і ворог тисне йому меч до горла, а він через затиснені зуби повторяє: Убий, не здамся!”

Хтось може сказати: Але протилежно до бою під Термопілами, де всі спартанці полягли — під Бродами багато попало в полон. Обставини попадання в полон є різні, і не завжди вояк має над ними контролю. На цю тему можна б

написати багато томів. У тих жорстоких обставинах, при такій кількості вояків, як дивізія, зокрема тих, що просто з вишколу опинилися в центрі, пекла, могло бути різно. Чи ж можна дивуватися? У загальному одначе, вояків з-під Бродів можна б описати словами пісні з наших Визвольних Змагань, яку часто співав мій покійний батько:

*„Ой, нема в світі кращих хлопців, над наших добровольців.
Як йдуть у бій то співають і зі співом умирають”.*

Можна оспорювати думку тодішнього проводу, чи творення Дивізії було доцільним, чи ні. Можна мати різні погляди на наслідки брідського бою. Але не можна кидати найменшої тіні на тих молодих дивізійників, які віддали своє життя, щоби Україна жила. Броди — це не випадкова подія, але неминуче продовження героїської традиції Маківки і Крут. Тому в річницю Бродів не вільно жалібно голосити і оплакувати програній бій. Навпаки — ми маємо високо і гордо підняти прапори, бо річниця Бродів — річниця перемоги. Перемоги духа і сили волі українського воїна над ворожою брутальною фізичною силою.

Дехто і сьогодні, навіть і з дивізійників, сумнівається про доцільність боротьби під Бродами. В сорок третю річницю бою під Бродами я виступив з промовою, яку закінчив словами: „Дивлячись на події в Україні, постає в серці надія, що на полях брідських виросте гранітний монумент в честь полеглим синам українського народу”. Чотири роки пізніше, в 1991 р., два місяці перед проголошенням самостійності України, я мав честь бути на відкритті пам'ятника полеглим українським воїнам, який збудували студенти Львівського університету в Ясеніві, на горі Жбир. Коли студентський хор заспівав:

*„Як ви умирали, вам дзвони не грали,
Ніхто не заплакав за вами,
Лиш в чистому полі ревіли гармати
І зорі вмивались сльозами”.*

я тоді знав, що народ, дивиться на нас, як на тих, що, як каже вояцька пісня, *боролись колись, полягли — не здались, щоб кайдани порвати на штуки*. А те, що ворожі руки зірвали цей пам'ятник уже 10 днів після його відкриття, не змінє факту, що народ нас

*Пам'ятник воякам Української Дивізії УНА в с. Ясенові.
Відслонений в травні 1991 р.*

Руїна того пам'ятника висадженого в повітря в червні 1991 р.

не забув. Під Бродами, як під Полтавою, під Крутами, українські воїни не пролили своєї крові надаремно. Бо на їх крові вирости нові покоління, які продовжували ідею, за яку вони боролись. Шлях до самостійності Української держави вів через Полтаву, Крути і Броди.

Правда, у східних областях України зустрічається людей збаламучених, советською пропагандою. Їм треба пояснювати, їм треба усвідомлювати. Однак перед дивізійниками важливі завдання. В Україні, яка *засіла в народів вольних колі*, будується могутня українська армія. Але перед тими, що її будують, правду сказавши, наші власні яничари ставлять перешкоди, бо українська армія — це запорука самостійності нашої держави. Тому треба віддати максимум зусилля, щоби Українські Збройні Сили збудувати, а тоді напевно прийде той час, коли в річницю брідського бою замають блакитно-жовті прапори не тільки у Львові, але і в Києві, Донецьку і Севастополі.

Є. Силенкова

У ВІЧНУ ПАМ'ЯТКУ ДЛЯ ВАС!...

*Посаджу я квітку синю,
Квітку синьо-золоту, —
Ти боровсь за Україну,
Дав їй силу молоду.*

*Посаджу я квітку синю
На могилу твою, сину.
Слізьми буду поливати
Довго, довго — до загину...*

*І завітніе буйним цвітом
Квітка синьо-золота,
Прапор Слави — України,
Тож була твоя мета.*

*Нехай квітне тая квітка,
Прапор синьо-золотий...
То тобі від України,
Оборонче молодий.*

*І від себе я складаю,
В вічну пам'ятку тобі, —
Теж умерти за Вкраїну
Присягаю так собі...*

*„Ой Морозе, Морозенку”
Так співали ми колись
За борця, що згинув стійко
Сльози нам з очей лились...*

*Тепер плаче вся Вкраїна
По Вас — цвіте молодий,
І засадить на могилах
Прапор синьо-золотий.*

*Спіть же тихо, Сину Волі,
Не забудемо ми Вас!
І здобудем Україну —
В вічну пам'ятку для Вас!...*

*Авторка цього символічного вірша, дружина
полковника Порфiлія Силенка — мати сина-
одинака, що загинув у рядах дивізії.*

БОЇ ПІД БРОДАМИ

Два дні перед від'їздом перших ешелонів на фронт до Галичини (28-го червня 1944 року) штаб групи армій „Північна Україна” повідомив, що Дивізія займе позиції не під Станіславом, як було заплановано, а на захід від Бродів. Її підпорядковано 13-му корпусові (командуючий генерал Артур Гавффе, начальник штабу полковник Курт фон Гаммерштайн), що входив у склад 4-ої танкової армії. Маючи всього кількадесят танків з малим запасом пального, ця армія була „танкова” тільки з назви. Літаки, крім розвідувальних польотів, не вступали в бойові дії. 13-ий корпус мав за завдання обороняти відтинок фронту обабіч м. Бродів, включно з містом. Лівим сусідом 13-го корпусу (на півночі) був 46-ий танковий корпус (4-та танкова армія), а правим — 48-ий корпус (1-ша танкова армія).

Німецькому командуванню не були таємницею наміри ворога — наступ на Львів. На дорозі йому стояли Броди. Але була можливість, що він обійде Броди. Гавффе сподівався, власне цього „ключового маневру”.

Дивізія, як резерва корпусу, отримала до оборони відтинок, близько 36 кілометрів, у другій лінії фронту. Піхотні полки дивізії укріплювали головну лінію, фюзилерський курінь розбудував передові позиції, частково під ворожим обстрілом. Постачання і обози розташувалися в околиці Ожидова, а польовий запасний курінь — в околиці Красне — Куткір. Хоч друга лінія розташована 20 км. від фронту, наказано повне бойове поготівля.

13 липня. Після гігантної вогневої підготовки, що тривала від год. 03.45 до 09.30, противник вдарив з неймовірною силою і швидкістю на праве крило 13-го корпусу, в пункті стику 4-ої та 1-ої німецьких танкових армій, а своїм ударним клином танкових з'єднань зачепив ліве крило. Командир і начальник штабу дивізії, що сусідувала з 13-им корпусом на лівому крилі, наїхали на міну й згинули. У з'єднанні зчинилася паніка, яка довела до кризи, тим більше, що поширилися неправдиві вістки, ніби генерал перебіг до большевиків. Противник зробив два

вирішальні прориви: один на шляху Тернопіль — Львів, а другий на північний захід від Бродів. Ці кліщі охопили й ізолювали 13-ий корпус. (Див. схема ст. 17).

Наступ Червоної Армії на праве крило корпусу прорвав фронт. Тепер Дивізію кинено у найважчі пункти боїв, не як цілість, а поодинокими полками. Перший пішов у протинаступ 30-ий полк, із завданням закрити прорив. До вихідних становищ на схід від Сасова яких 10 км. підходу. Дорога затарашена. По полудні цього погідного дня налетіли літаки й бомбами та бортовим обстрілом нанесли полкові дошкульних втрат у людях, конях і матеріалі. Після прочищення дороги, полк просувався допереду, зустрічаючи німецьке військо, що відступало всією масою. Полк зайняв вихідні становища в малому ліску й відразу пішов у наступ. Попавши під сильний вогонь всієї піхотної зброї і танків, полк зазнав великих втрат. Тільки поодиноким сотням вдалося дістатися поза крила прориву, котрий вже поширився, й дещо його звузити. Сотні мусли діяти на власну відповідальність, бо зв'язку до куренів, чи полку не існувало. Підпорядкований полку дивізіон легкої артилерії часто мусів стріляти прямим націлом, змінюючи раз по раз становища в неясній ситуації, де фронтові лінії перепліталися, під постійними атаками літаків. Своїх літаків зовсім не було.

Увечері того ж дня, знову окремо, в наступ пішов 29-ий, а вранці — 31-ий полк, з підтримкою всієї важкої зброї Дивізії. Врешті вдалося заблюкувати з фляннів коридор прориву, щоб він не поширювався, і прогалину закрити. Тепер Дивізія отримала окремих відтинок фронту й знову як цілість була під своєю командою. Відтягнений в резерву 30-ий полк, скоро переформувався на боездатну одиницю.

Тоді дивізія отримала нове завдання: загородити долини Сасова й Ясенова та не допустити противника в довколишні просторі ліси. Надійшли звіти, що противник прорвав фронтові лінії на північний захід від Бродів. Польово-запасний курінь повідомив з Бузьку, що попав під атаку ворожих сил і відступає на захід. З постачання Дивізії надійшли такі самі звідомлення.

16-та і 17-та танкові дивізії, що були резервою 4-ої танкової армії, не відразу пішли у протинаступ, щоб закрити прорив на північному крилі, а щойно 15-го липня. Запізно! Бо Червона

Армія прорвалася північним клином через Горохів, Редехів до р. Буг, а південним — попрямувала від Колтова на Золочів.

З південного заходу почали протинаступ 1-ша і 8-ма танкові дивізії 48-го танкового корпусу. 1-ша танкова дивізія 15 липня вдарила у північно західному напрямі від Золочева і, після завзятих боїв, зупинила більшовицький наступ. Зате танки 8-ої дивізії, щоб зискати на часі, зігнорували наказ просунутися до вихідних становищ закритою місцевістю, поїхали битим шляхом Золочів — Озірна, і понесли великі втрати від обстрілу літаків. Уся надія на успішний протинаступ розвіялася.

Наступні дні були особливо важкі, бо Дивізія опинилася в головному ударі наступу, а советське командування знало про присутність української дивізії та намагалося її розбити. Дивізія мусіла втриматися на своїх позиціях. Через те, що фронтові лінії пробігали дуже близько одна від одної, а літаки противника діяли вдень, приходилося розбудовувати укріплення тільки вночі.

Розгорілися оборонні бої за села Пеняки, Гуту Пеняцьку, Гуту Верхобузьку, Майдан Пеняцький, Суходоли. Дивізія отримала завдання теж очистити ліси, куди вдерлися ворожі відділи. Корпус був змушений скорочувати свої оборонні лінії. Численні вломи частково вдалося закрити. Жорстокі бої були за замок у Підгірцях, який переходив кількакратно з рук до рук, під Кадовбицями, Цішками.

16 липня впав Золочів, а 17 липня танки південного клина Червоної Армії дійшли до р. Буг біля Бузьку. Наступного дня вони злучилися з кавалерійськими частинами північного клина. Кільце замкнулося!

Вночі 17—18 липня спроби корпусу пробитися і злучитися з 8-ою танковою дивізією не вдалися, головню тому, що вся піхота 8-ої танкової дивізії, згуртована до наступу, не пішла вдосвіта 18 липня, як було їй наказано, в атаку з-зовні оточення, а відступила ніби для перегрупування перед бойовими діями. Противник зауважив цей маневр, замінував той відтинок і підтягнув важку зброю.

Армійський наказ про прорив з оточення прийшов 18 липня. Генерал Гавффе задовго вагався, і коли видав своє рішення, вже було запізно. Можливо, що він був запевний себе, бо в боях на весні в цьому самому районі він був опинився з своїм 13-им

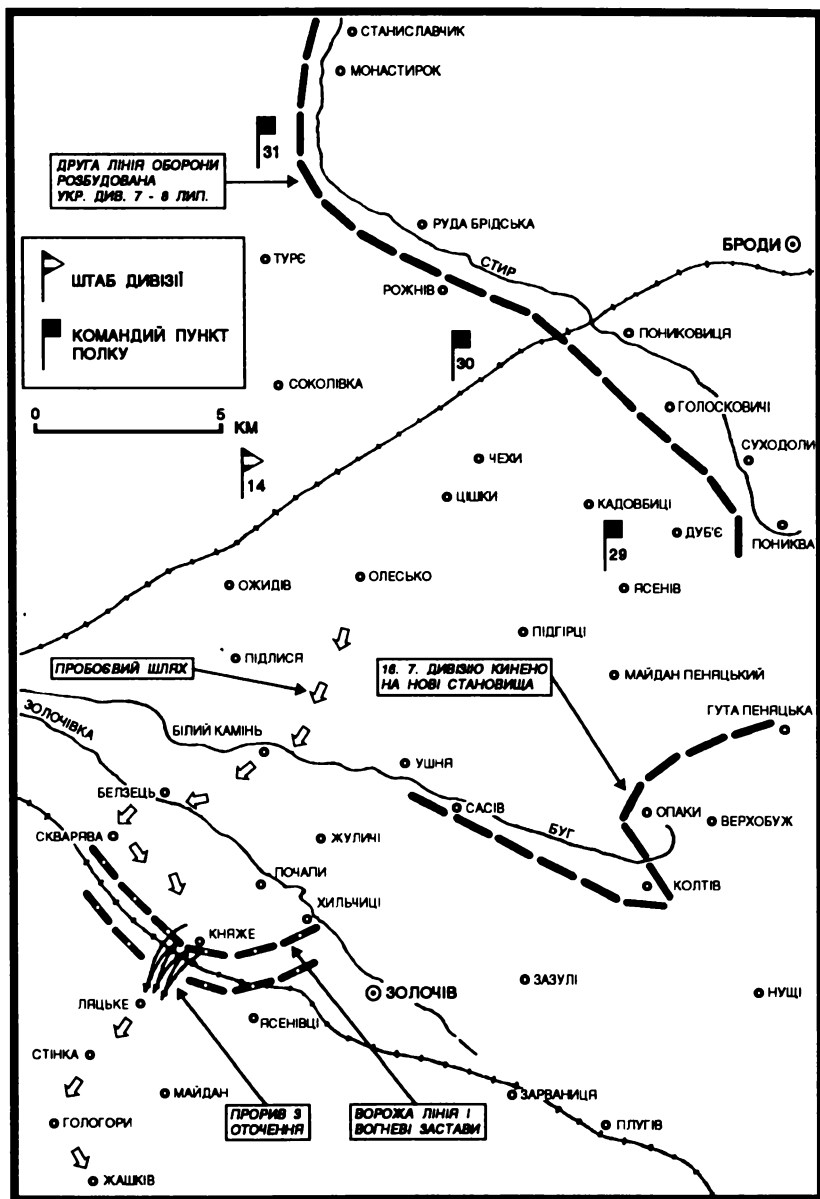

Схема бої Дивізії під Бродами та її прориву з оточення. Липень 1944 р.

корпусом в оточенні, але відбив усі атаки, і Червона Армія відступила.

19 липня впав Колтів. Котел звузився на 9 км. вширш і 8 км. вглиб. 65 тисяч війська із усім спорядженням і зброєю опинилися в лісистій горисій околиці між Чехами-Олеськом-Підгірцями та Білим Каменем.

Командування 13-го корпусу наказало почати атаку на прорив вдосвіта 20 липня. Плян: корпусна група „Ц”, підкріплена одним курунем 361-ої дивізії та 249-ою бригадою штурмових гармат, мала перейти р. Буг в околиці Білого Камення та захопити й втримати терен між Скварявою і Хильчицями.

Фрагмент боїв Дивізії під Бродами. Липень 1944 р.

349-та дивізія повинна рівночасно вдарити із Ушні на схід та охороняти лівий фланг коридору. 14-та дивізія „Галичина”, 361-ша та 454-та охоронна дивізія мали завдання прикривати атаки противника під час прориву і останніми вийти з оточення.

В той час на відтинку Дивізії противник створив кілька вломів. Ситуацію вдалося устателізувати з допомогою інших частин. Увечері в штабі Дивізії командуючий генерал корпусу попросив командира Дивізії ген.Фрайтага поінформувати його про ситуацію. На здивування всіх у дивізійному штабі генерал

Фрайтаг відкрито заявив, що не має контролю над Дивізією і не всилі нею командувати. Командуючий генерал підпорядкував Дивізію безпосередньо командирові відтинку, генералові Ліндеманові, а Фрайтага забрав до свого штабу.

20 липня. О год. 05.00 почала наступ корпусна група „Ц”, однак із півторигодинним запізненням. Це вже ясний день. Направо ударна група досягнула добрий успіх, перейшла Буг і зайняла Белзець. В центрі перед Почапами, розгорілися затяжні бої за височину 366. Щойно вполудне корпусна група „Ц” досягнула мосту в Золочівці біля Почапів. Однак більшовики посилили атаки літаками, підтягнули резерви і ставили щораз

Прорив з кітла під Бродами. Липень 1944 р.

більший опір. Увечері командування корпусу наказало негайний дальший наступ на Ляцьке й Золочів, не зважаючи на перевтому вояцтва. В наказі говорилося, що з-зовні 8-ма танкова дивізія досягла Вороняків, а 1-ша йде атакою на Залісся. На жаль, це не відповідало дійсному станові.

Щойно вранці 21 липня пробоева група 1-ої танкової дивізії вдарила з-зовні й створила прогалину 10 км. на захід від Залісся, через котру вийшло з оточення коло 3 тисячі вояків, в тому 400 з української дивізії. Пізніше у важких боях вона, як і 8-ма

танкова дивізія, мусіла відступити на захід, залишаючи 13-ий корпус на свою власну долю у кільці, котрий щораз більше стіснявся. Вночі з 21 на 22 липня командування 13-го корпусу видало новий наказ на прорив, однак з малою надією на успіх. В такій атмосфері командування над корпусом, як цілістю, стало неможливим.

Тим часом під залізничним насипом на південь від Боніжина зібралися три ударні групи (рештки корпусної групи „Ц” та один полк 349-ої дивізії). Вони в несподіваному наступі заскочили противника й захопили села Ясенівці та Залісся, і в тому місці приблизно 5 тисяч вирвалося з оточення.

Від 22 липня 13-ий корпус перестав існувати. Запанував хаос. Вогонь усіх родів зброї і літаків, а особливо „катюш” наносив спустошення і масакру. Єдина дорога на волю вела почерез шлях Золочів — Львів. Хвиля за хвилею людські маси, без координат, перли через колю на південь від Княжого, через відкритий терен на становища противника. Опісля ще мусіли з великими втратами зводити бої на сильно боронених голих узбіччях під лісами біля Вороняків, Залісся і Ляцького. Противник безперервно наступав з півночі, сходу й заходу. В боях, що тривали три і пів години понесено незлічими втрати. Загинули генерал Гавффе і його начальник штабу. Тільки нечисленним щасливцям вдалося добитися до лісів на південний схід від Ляцького. Через кілька днів вони злучилися з відступаючими частинами 48-го танкового корпусу.

У советській військовій історіографії ця офензива 1-го Українського фронту названа „Львівсько-сандомирською операцією”. Дня 24 червня 1944 року Ставка Верховного Командування видала директиву для цієї операції. На першому етапі (13 — 27 липня) війська 1-го Українського фронту прорвали тактичну й оперативну зону оборони противника, оточили й знищили брідське, розгромили львівське і рава-руське угруповання ворога, звільнили Львів, Раву-Руську, Перемишль, Станиславів. Пішли вперед 260 кілометрів. На другому етапі (28 — 29 серпня) з’єднання фронту форсували ріку Вислу, захопили й поширили мостовий причілок в районі Сандомира. Глибина наступу досягла 110 кілометрів.

Німецька група армій „Північна Україна” мала людей (без тилів) 600 000, гармат і мінометів (75 мм. і вище) приблизно

6 300, танків і штурмових гармат понад 900, бойових літаків 700. 1-ий Український фронт Черв. Армії нараховував 843 772 вояків, 16 257 гармат і мінометів (в тому числі 13 825 калібру 76 мм. і вище), 1 222 зенітних гармат, 2 206 танків і самохідних гармат та понад 3 000 бойових літаків. Загальне відношення сил характеризувалося перевагою Червоної Армії в піхоті на 1,4, в артилерії на 2,2, в танках на 2,4 і в літаках на 4,3 рази.

В місцях прориву (зальна ширина їх 26 км., або 6 % всієї лінії фронту) виділялося з армій першого розташування 35 дивізій. З врахуванням з'єднань армій другого розташування у напрямках головних ударів 44 дивізій. У тих пунктах було введено в дію понад 90 % всіх танків і самохідних гармат (2 206), понад 90 % гармат та всю авіацію з запланованими 30 960 польотами впродовж 5 днів. В місцях проривів Червона Армія мала перевагу над противником в людях у 5 разів, гарматах і мінометах 6-7 разів, а в танках і самохідних гарматах у 3-4 рази.

Як подають радянські джерела, в брідському оточенні знищено понад 30 000 вояків і офіцерів, 17 000 взято в полон. Захоплено понад 1 100 гармат і мінометів, 15 000 автомашин та іншої воєнної техніки.

Вояки Дивізії, що вийшли з оточення, з'єдналися в одну більшу групу, що налічувала близько 800 вояків. Між ними теж був і командир Дивізії Фрайтаг та начальник штабу Гайке. Шлях відступу йшов через Стрий — Дрогобич — Самбір — Спас — Ужицький перевал до призначеного збірного пункту Дивізії в районі Ужгород — Мукачів.

Після перепочинку в селі Середнє на Закарпатті, Дивізія повернулася до Нойгаммеру. З 11 000 вояків, що пішли під Броди, поворотців було близько 3 000, включаючи польово-запасний курінь та технічну сотню, котрі в більшості оточення оминули. У вишкільно-запасному полку в Нойгаммері в той час було 8 000 вояків.

Приблизно 3 тисячі дивізійників перейшли до УПА і, як подають польські джерела, сильно скріпили її командні кадри. Советська преса того часу подала, що під Бродами в полон попало 2 тисячі дивізійників.

Василь Де-ву

БРІДСЬКА ЕЛЕГІЯ

*Болота... Болота... Скрізь могила одна.
Куди ступиш — то гріб, гробом кожний окіп,
Гробом кожний ручай...*

Де ж це так?

Не питай... Гробом села, городи...

Гріб на гробі... це БРОДИ.

*З Гути чайка летить все квилить і квилить,
Серце в неї в одчаю, бо в окопі конає із раненим стрільцем
Часнятко мале —
в крові сонця доходить*

Проклинаючи БРОДИ.

Мамо, сина не жди, під Пеняки піди.

*Здави сльози в душі, не порушуй тиші,
хай твій син кріпко спить*

Про майбутні хай снить

Юних Львів легіони,

Що ПРИЙДУТЬ ще під БРОДИ!...

Бідні ви матері, від зорі до зорі

*Із судьбою змагались — часняток ховали... Аж шуліка примчав,
На гніздо чайки впав...*

І в нерівному бою

БРОДИ вмилися Кров'ю.

Спіть, БРАТИ, сном благим.

Автоматом стальним

плюнем в очі катам,

Бо присягу ми ВАМ

в ніч пекольну склали:

Стати кріпше скали

І крізь бурі-негоди

ЗНОВ ПРОБИТИСЬ ПІД БРОДИ...

ВІДЗНАЧЕННЯ 50-ЛІТТЯ БОЇВ ПІД БРОДАМИ В УКРАЇНІ

„ЗМАХНІМ НЕСЛУХНЯНУ СЛЬОЗИНУ”

Пам'ять жива. Вона в серцях цих сивочолих побратимів, що з'їхалися на Золочівщину, аби віддати данину шани своїм друзям-дивізійникам. П'ятдесят літ тому на цій землі у нерівній борні вони поклали голови за волю України. Завдяки подвижницькій праці львівських краєзнавців-ентузіастів Інни Федущак, Наталії і Олександра Космолінських стають можливими пошуки загиблих воїнів. Багато з них тепер стали відомими, їх, при великому сході місцевих жителів і рідних, перепоховали за рідним звичаєм. Акція милосердя продовжується. Ось і тепер зібралися люди зі сіл Княжого, Червоного, Ясенівців. У почесній варті — колишні дивізійники. Три отці Греко-Католицької Церкви відправляють Панахиду. Грає військова оркестра, гримить салют. У могили опускають труни... Слова спомину.

Голова крайової управи Братства колишніх вояків дивізії „Галичина” Левко Войтович сказав, що „...українська стрілецька дивізія збройно виступила проти більшовицької червоної армії, смертельного ворога незалежної України. 10 днів у кровопролитних боях вона стримувала наступ ворога, який за численністю вояків, технічним забезпеченням значно переважав сили дивізії. В битві полягли тисячі вояків з обох сторін. Сьогодні на цьому цвинтарі, який стане меморіальним комплексом, переховуємо тлінні останки 23 вояків, які полягли на довколишніх полях. Завойовник-переможець забрав у них не тільки життя, але і право на християнські могили. Доля розпорядилась так, що в тих могилах знайдуть вічний упокій дивізійники, радянські і німецькі вояки. Всі вони до кінця виконали свій військовий обов'язок. Справа, за яку полягли вояки-українці перемогла. Україна стала вільною і незалежною державою, визнана всіма народами світу. Всі ми, кому судилося вийти з боїв другої світової війни, пережили тюрми і табори ГУЛАГ-у, вояки української армії, мешканці навколишніх сіл низько клонимо голови перед їх подвигом і посилаємо свої молитви Всевишньому за упокій їхніх душ. Віримо, що уряд

незалежної України достойно оцінить вклад вояків УПА і дивізії „Галичина” у визвольну місію, офіційно підтвердить їхні заслуги, поверне їм здобуту в боях славу і, в ім’я справедливости, визнає їх воюючими сторонами”.

Володимир Саквук *(За вільну Україну)*

НА 50-ЛІТНИХ СЛІДАХ БОЇВ ДИВІЗІЇ „ГАЛИЧИНА”

Мандрівка Слідами боїв Дивізії почалася 22 липня ц. р. в соборі св. Юра у Львові, де відправлено Службу Божу і Панахиду за душі дивізійників, що полягли півстоліття тому на брідських і золочівських полях в обороні наших державницьких стремлінь. Можна сьогодні всіляко оцінювати постання Дивізії „Галичина” в 1943 р., але не можна забувати, що в тодішній диявольській ситуації ці молоді люди не вагались покласти на жертівнику Батьківщини своє життя. А людське життя це найдорожча і найшляхетніша у світі жертва! У церкві, серед присутніх, можна було побачити дивізійників із Англії, Австралії, Німеччини та зі всієї України. Канадську дивізійну Братію репрезентував Василь Чупринда з Торонта. Спілку Офіцерів України репрезентували полк. Анатолій Кошіль і полк. Роман Костюк.

По полудні, в приміщенні Львівської Філармонії, почалася офіційна зустріч дивізійників з представниками місцевого уряду та громадянством міста Львова. Участь взяли теж і колишні бійці УПА. Посипалися промови, привіти й похвали дивізійникам. На закінчення відбувся також дуже гарний концерт.

В суботу, 23 липня, кільканадцять автобусів з дивізійниками та гостями від’їхали зі Львова до села Червоне (кол. Ляцьке), що на Золочівщині, де відбулося посвячення пам’ятного каменя із написом: „Тут буде споруджено меморіальний цвинтар для перехоронення вояків дивізії „Галичина”, які полягли в липні 1944 р. в боях під Бродами, добуваючи Україні волю, а собі безсмертну славу”. На цьому цвинтарі вже спочиває два десятки дивізійників. На скромних дерев’яних хрестах ще нема імен полеглих — тільки поміщено числа бойових метрик.

Під вечір ми прибули до міста Бродів, де нас привітала бойовим маршем військова оркестра, відділ війська та численне громадянство на чолі з духовенством. Всі учасники цієї небувалої

зустрічі помаршували до парку (кол. Райківка), де здвигнено величавий пам'ятник у честь борців за волю України. Тут відбулося поминальне Богослуження, в якому брав участь і наш канадський митрополит Максим із Вінніпегу.

Увечері відбувся концерт патріотичних пісень. Добре пописався молодечий місцевий хор. В цю хвилину мені пригадався від'їзд із Бродів до Дивізії в 1943 р.

В нас були б найкращі вражіння із цих відвідин міста Бродів, якщо б в неділю вранці, перед від'їздом до Ясенова, не появилися на мурах міста образливі для дивізійників написи: „Геть фашистів з України!”.

*Посв'ячення пам'ятного каменя в с. Червоне (кол. Ляцьке),
23-го липня 1995 р.*

В Ясенові, на горі Жбир, відбулося урочисте Богослуження та Панахида за душі полеглих дивізійників. Стежкою, на якій височить могила-курган у честь дивізійників, в липні 1944 р. проходив відділ вісімдесяти бійців штабної сотні 29-го полку, щоб боронити перед більшовицьким наступом село Кадлубиська.

Під час боїв, не зважаючи на небезпеку, героїські жінки та дівчата Кадлубиськ приносили нам воду та молоко. Мені

пощастило стрінути тут, на горі Жбир, одну із тих геройських жінок.

В. Сірський (*Вісті Комбатанта*)

ТУЖНА МЕЛОДІЯ ЖБИРУ...

І знову, над горою Жбир лине тужлива мелодія. Стоять у зажурі люди. Їх багато. З усіх континентів землі приїхали сюди окремі посланці і цілі делегації в одностроях, які разом з численними галицькими представниками вишикувались у довгі колони і шеренги. Хоч літами не молоді, але військова виправка

*Урочисте відзначення 50-ліття боїв під Бродами на горі Жбир,
24-го липня 1994 р.*

відчувається. Чіткі команди, чіткий крок, взаємопорозуміння. Ще б пак! П'ятьдесят років тому, пройшовши добрий вишкіл на теренах Німеччини, стали вони вояками дивізії „Галичина” і прийняли перший нерівний бій. Тут, на полях Брідщини і Золочівщини, дивізійники вписали славу сторінку в історію боротьби українського народу за свою свободу. На жаль, ще й досі це належно не оцінено офіційно. Але не завжди так буде. Той час гряде. Свідченням того є і оцей (вже другий) величний

збір, всенародна пошана в Галичині. Всюди (урочистості проходили три дні) дивізійників зустрічали хлібом-сіллю, дарували квіти, говорили щирі слова подяки за високий патріотизм і героїзм. Ось тут, на горі Жбир, був встановлений високий пам'ятник на їх честь. Однак, вибухівкою потужної сили, його підірвали московсько-комуністичні прислужники. Біля руїн зруйнованого монумента нині насипано курган-могилу, встановлено Хрест. У неділю, 24 липня, тут пройшло Богослуження і урочистий мітинг-реквієм. Серед інших мав слово голова Об'єднання колишніх вояків-українців у Великій Британії д-р Святомир Фостун. Він наголосив на тому, що воїни дивізії „Галичина” взяли зброю і одягли чужу уніформу в гримучі роки страшної Другої світової війни, бо вірили і знали, що треба боронити рідну землю. Свій вояцький обов'язок вони сповнили чесно і віддано, а тому пам'ять про них є святою. Згадаймо, вшануймо їх.

...Багато хвилюючих моментів. Приміром, секретар крайової управи Галицького Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА Володимир Саламаха зачитав послання дружини померлого дивізійника з США Романа Данилюка, розповів про свій похід на гору Маківку з сином і онуком (три покоління), де взяв землю зі стрілецьких могил. Ритуал покладання цієї землі до підніжжя курган-могили на горі Жбир був тут же виконаний.

...Виступи, спогади зустрічі. Їх того недільного дня було багато. Адже відтоді, коли тут горіла земля, пройшло п'ятдесят літ.

Володимир Саквук *(За вільну Україну)*

УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ та УПА під БРОДАМИ

*Гей, рідний брате Заходу і Сходу,
Єднайсь в один ударний моноліт...*

Я не маю на меті подавати військово-публіцистичний огляд чи розвідку про бій під Бродами. Маю на меті насвітлити іншу сторону обличчя Дивізії, а саме: ідейно-психологічний стан, який був, є і буде одним із вирішальних чинників кожного військового з'єднання чи армії під оглядом їх ідейних прагнень, а звідси й наслідків їх дій. Т. зв. психологія вояка є основним складовим чинником кожної стратегії й тактики та основним предметом навчання у всіх військових академіях і школах. З великим сумом треба ствердити, що ця ділянка в історії української зброї має дуже велику прогалину і чекає на свого українського Вергілія. Ледве чи є другий народ нашої епохи, котрий мав би такий багатющий матеріал саме в цій ділянці. Одних дій УПА вистачить історикам та військовим публіцистам на ціле їх життя. Основною причиною цього недоліку є незаперечно вікова бездержавність нашої нації.

Під оглядом інтелектуальним та ідейним Перша Українська Дивізія стояла без сумніву дуже високо. Це власне визначало ідейно-політичну роль дивізії, як перший етап у визвольних змаганнях українського народу в період другої світової війни. Такий стан дивізії, її організаційний зв'язок зі своїм народом та його змаганнями у широко політичному масштабі вирішив тяжку і гостру проблему: чи стане дивізія звичайним з'єднанням „ляндскнехтів”, чи збереже в цих невимовно тяжких обставинах для українського народу своє ідейно-політичне обличчя в користь загально-українських визвольних змагань.

У підпіллі формувалась і гартувалась в боях на два фронти молода Українська Повстанська Армія, і симпатії всієї маси членів дивізії були, річ зрозуміла, по її боці. Німецьке командування дивізії було про це дуже добре поінформоване, тому останні місяці перед виходом на фронт повело посилену

пропаганду проти УПА.

Плян штабу дивізії в царині політичного виховання був заповнений темами проти УПА, як небезпечного, недоцільного і шкідливого руху. Дивізія насторожилась, причаїлась і мовчки слухала. Не обійшлося без арештів одвертих прихильників УПА, які, на щастя, завдяки критичній для німців кон'юнктурі, закінчились лише звільненням кількох старшин і підстаршин з дивізії. Ця, незрозуміла спочатку для нас, протиупівська пропаганда дала цілком протилежні наслідки. Дивізія знала правду про УПА. Чимало вояків мали своїх братів і рідних в рядах УПА; певна кількість вояків була сама в рядах УПА і силою обставин опинилася в дивізії, головню з теренів, зайнятих вже або загрожених большевиками. До мене приходили українські старшини за порадою, що робити з плянами навчання, одержаними із штабу дивізії. Я порадив їм робити так, як я. Якщо вони певні своїх вояків, говорити з ними одверто про стан речей. Це було ризиковно, але іншого виходу з цих скрутних обставин не було, якщо ми хотіли зберегти національно-ідейне обличчя дивізії всупереч прагненням німців та наших „квіслінгів”. Треба взяти під увагу, що перед відходом на фронт у дивізію була втілена певна кількість фахових технічних німецьких досвідчених старшин і підстаршин, між якими було чимало фольксдойчів зі Шлеська, Буковини, Румунії та багато з яких розуміли польську, ба навіть українську мови. В таких випадках я радив вести бесіди з вояками групово у вільний, позашкільний час. Сьогодні можна сміло твердити, що своєю протиупівською пропагандою в дивізії німці не лише нічого не зробили а, навпаки, як потім показало саме життя, лише пошкодили собі. Ця пропаганда не виявила рішуче жодного впливу на дивізію. Може й добре сталося, що німецьке командування зразу відкрило свої карти і тим насторожило нас. Коли в критичний момент під Бродами воно шукало зв'язків з розташованими в тому районі з'єднаннями УПА, ми свідомо спаралізували ці спроби, знаючи затаєні пляни командування. Головню вся українська маса дивізії була цілковито свідомою, що вже тоді молода УПА, хоч ще слаба у військовому відношенні, була єдиною надією і політичною підпорою в національно-ідейному розумінні. Інших перспектив опертя визвольного зманання тоді не було.

*

*

*

Дивізія прибула на фронт і тимчасово зайняла місце резерви XIII-го корпусу Вермахту на відтинку Броди-Золочів. Умовини війни вимагали пильного маскування, тому частини дивізії були розташовані в багатющих лісах цієї мочаристої околиці. Зв'язок вояків з населенням наших сіл був встановлений з першого дня. Нічого говорити про ентузіастичну зустріч вояків з населенням. В перших днях ми довідались про наявність в нашому районі частин УПА, які розташувалися в глибинах багатих лісів і трималися здалека від німців та в постійній готовості на всякий випадок. Ці відділи патрулювали ліси за лінією фронту, а то й в безпосередній стичності з ним, та успішно ліквідували большевицьких парашутистів або окремі відділи, що проривались через лінію фронту в запілля. Зрештою, хто мав обсерваційний хист, міг зауважити в селах ідеально організований рух на ті часи, що забезпечував безперебійне постачання харчів відділам УПА та взаємний зв'язок.

З'єднання, яким я командував, мало за обов'язок постачати амуніцію та зброю до лінії фронту, поповняти та охороняти всі амуніційні фронтіві склади. Структура таких з'єднань була настільки змодернізована, що вони були в стані не лише оборонятися, але й переходити в протинаступ. В чисельному відношенні це була досить велика частина, яка крім відділів прямого, наведеного вище, призначення, мала ще т. зв. „алярмовий” відділ силою 200 бійців, споряджених наймодернішою легкою і частинно тяжкою зброєю, та чоту кіннотників. Завданням цього відділу було подати „першу допомогу” на тих відтинках бойової лінії, де міг бути прорив ворога. В таких випадках цей відділ міг діяти і діяв як окрема практична одиниця. З тих мотивів моє з'єднання розташовувалось завжди в серединному пункті лінії фронту, найбільш лісистій частині, з огляду на маскування амуніційних складів. Так було й на цей раз. Проте умови війни на східних теренах зобов'язували кожний найменший відділ при розташуванні забезпечуватися польовими охоронами з усіх боків. В умовинах східнього фронту не існувало позафронтного запілля в

дослівному розумінні цього слова. Проте кіннотники пускали своїх коней поза лінію свого забезпечення, тому при пошуках коня нерозумно було запускатися вглиб лісу. Жоден німець на це не зважився б, але наші вояки були у себе вдома. Через кілька днів після нашого прибуття мої вояки донесли мені, що в лісі, в якому ми розташовані, є якісь напівмундировані озброєні люди. Ще перед виїздом на фронт я був поінформований про наявність у фронтовій смугі відділів УПА, які діють незалежно, часто проти німців. В дорозі і на місці я одержав підтвердження цих відомостей. Однак я не знав дислокації цих відділів, а в даному конкретному випадку могли бути також большевицькі партизани. Я вислав у розвідку свого помічника, одного з найбільш досвічених і бойових старшин з групою добре озброєних підстарших та стрільців. Через пів дня „чесання лісу” розвідка наразилася на передову сторожу, озброєною легкою автоматичною, переважно большевицького типу, зброєю, яку оточила. Проте, хоч особовий склад тодішніх відділів УПА був дуже молодий, а з військового погляду мало досвідчений та майже не вишколений, провід відділу був у руках досвічених військовиків. Просунутись далі без тяжких боїв було б неможливо, бо на віддалі пів кілометра була друга лінія, укріплена важкими кулеметами, мінометами та іншою зброєю. Скоро було усталено, що це курінь УПА (золочівський підрозділ), який був добре поінформований не лише про наявність дивізії в цьому районі, але й про дислокацію її окремих частин. Командир курення УПА просив побачення зі мною. На другий день, вибравши догідний час та зберігаючи всі міри обережності, я разом зі своїм помічником, двома підстаршинами та кількома стрільцями пішов до місця розташування курення УПА. Його командир виявив досить добру поінформованість про мене, я ж своєю чергою засвідчився знайомством де з ким з головного командування УПА. Терен для нас був безпечний як з огляду на ворога, так і з огляду на наших „союзників”. Німці з частин Вермахту оминали цей район, бо вже мали деяку науку від УПА за безконечні, часто свавільні, реквізиції і грабунки населення. Штаб дивізії знав також про наявність відділів УПА, проте не рішався на будь-які акції, бо знав добре про прихильне наставлення дивізійників до УПА. Зрештою, здоровий глузд

підказував, що краще мати в запіллі меншого противника, в той же час накинутого ходом подій союзника проти спільного ворога, чим большевицьких партизан. В додаток я не мав у своєму з'єднанні ані одного німця і міг спокійно провести майже півдня в гостях в упівців. Ми устійнили цілу низку технічних справ оборони, взаємного зв'язку та безпеки. Курінь відчував недостачу амуніції до гвинтівок та кулеметів советського типу і не мав жодного запасу конденсованих і консервованих харчів. На протязі кількох днів мої вояки доставили їм кілька возів одного і другого. Ціла акція була так тихо і зручно проведена, що про це знали лише ці особи, які безпосередньо доставили їм потрібні матеріали.

Через тиждень чи більше до мене з'явився з польової дивізійної жандармерії пор. Феркуняк з приватним дорученням від командира дивізії Фрайтага, щоб я нав'язав зв'язки з УПА. Я насторожився, бо був певний, що дивізійна контррозвідка мусить вже мати відомості про наявність УПА в нашому терені, тим більше, що на її чолі стояв балтійський німець, який поправно говорив російською мовою і добре розумів українську. Я вдав здивованого тим дорученням, виговорився відсутністю у мене потрібних дипломатичних здібностей і, поскільки доручення носило приватний характер, відмовився від нього. Українські старшини дивізії мали тоді певні застереження до особи пор. Феркуняка, викликані скоріше характером його функцій, ніж діловими мотивами. Мені подобався цей відкритий гуцул із Жаб'є, який ніколи не прощав німцям їх вибриків. Керований інстинктом, я відкрив йому карти і розказав, як стоять справи. Врешті я заявив йому, що як Фрайтагові потрібні зв'язки з УПА, нехай шукає їх сам, а моє діло виконувати воєнний обов'язок. Феркуняк підтримав мій погляд і обіцяв дотримати сказане в таємниці. Через декілька днів у мене знову з'явився зв'язковий старшина зі штабу дивізії з такою самою пропозицією. Я різко відмовився. Розвиток подій пішов скорим темпом. Корпус, що займав відтинок Броди—Золочів, в тому числі й наша дивізія, опинився в подвійному оточенні вдесятеро переважаючими силами ворога. Перші відомості про оточення ми отримали від УПА. Почались сильні, майже безперервні бої і розгром, який урвав наші зв'язки з УПА. Однак, в час прориву і відступу до Карпат, ще не раз схрестилися наші шляхи.

В останнє побачення перед пробоєм з оточення, в якому разом з нами опинився також курінь УПА, його командир повідомив мене, що вони залишають частину людей в запіллі, а з частиною, здібною до пробою та тяжких маршів, пробиваються в Карпати. У другу зустріч з ним, десь над Дністром, як після одного пробою коло Гологір попав він у розташування одної компанії Вермахту, що приготувалася до переходу в полон і розброїла його відділ, щоб захопити большевикам ласий дарунок. На щастя, большевики чомусь припізнилися з форсуванням вперед, а вночі упісти ліквідували польову сторожу і, захопивши зброю, майнули у дальший похід-пробій в напрямі Карпат. Останній раз наші шляхи схрестилися в районі Турки, коли відділ УПА досяг вже свого збірного пункту, а недобитки дивізії стягалися на Закарпаття, район Ужгород—Середнє.

*
* *
*

Так двома шляхами йшли озброєні сили українського народу в останній війні до одної і тієї самої мети. Шляхи ці не раз ішли поруч і схрещувались, аж поки не злилися в один могутній струмінь, ім'я якому Українська Повстанська Армія. Високий національно-ідейний рівень особливого складу дивізії забезпечив ту позитивну роллю, яку вона відіграла в цілості визвольних змагань. Значна більшість тих, що залишилися живими після пробою, поповнили ряди УПА і вкрили вічною славою героїв себе і пам'ять загиблих під Бродами братів.

ЛИШ В ЧИСТОМУ ПОЛІ...

Щось грізне висіло в повітрі. Віяв холодний вітер, термосив малим прямокутником білого полотенця з червоним хрестом на придорожній хаті, розганяв густу, білу мряку. Кривавими блисками-вістрями краляли білу вовну перші промені сонця.

Нерівномірно глухо грякали гранати, десь сухо тріскотіли самозарядки. Дерли на клапті простирадло ранішньої тиші. Щось гнітюче повисло в різкому ранішньому повітрі.

На порозі хати, що при шосе, засіріла людська постать, хлюско вилляла ржаво-червону воду з мидниці і жбурнувши клуб вати, мов окривавлене біле пір'я, зачинила назад двері.

На подвір'ї метушився візник у сірому однострої, дрімали після нічної їзди сухоребрі, вкриті шинелями коні, запряжені до вистеленого соломою, воза. Треба було поспішати. Поки вітер розжене мряку, мусів відвезти тяжко ранених. Сьогодні вночі ворог грозив проривом. Треба спішитись...

У кімнаті протирав очі день. Леза юного сонця прорізувались крізь шпари забитих дошками вікон. Солодкий сопух людських тіл мішався з гострим запахом йодоформу, дразнив ніздря. Із застеленої соломою підлоги розносився стогін ранених, виривалися недоладні слова, мляскали в сні сухі язики, тяжке сопіння різав дикий хропіт горлянок.

Утомлений цілоденною працею лікар із трудом просувався між раненими, що лежали наскидані тісно. Йому на зустріч кривилися гримасою земляно-сірі обличчя, пашіли гарячкою неголені щоки, з-під скуйовдженого волося над холодним, потом побризканим чолом, дивились блискучі очі, ворушилися спалені гарячкою уста. Санітар звогчував їх, мачаючи жмуток вати у воді щораз. Лікар нагинався. Уважно обдивляв карточки на грудях, перевірював живчик, слухав серце, вибирав важкоранених до негайного відтранспортування. Допитливим поглядом водили ранені за білим хвартухом лікаря. Слідили його кожен рух, — хотіли вичитати з його стягнутих брів та зі зморщеного чола відповідь на свої питання. Чи не прийдеться інвалідом

вийти? А коли ж він обділяв їх бадьоро веселими словами — стягнуті болем уста роз'яснювала усмішка надії.

...Пересувалась лінія... Відходила остання підвода з раненими. Він лежав на столі. Здавалося спав. На уста набігала червона булька, роздувалась і пирхала, набігала друга й знову пирхала. В кутиках уст зібралася червона піна, обличчя набирало олив'яного кольору. Груді підносилися нерівномірним свистом віддиху й за кожним подихом ширшала червона рожа на білій-білій пелені перев'язки на грудях. Увійшов лікар. Осторожно взяв за перегуб. Нахилився над карточкою, що зісувалась убік, прив'язана шнурочком до сірої пом'ятої бльозки. Брови йому насупились. Рівчачи між фалдами морщин, що на чолі, поглибшали...

Із-надвору міцнішав клекіт бою. Сухий тріск розриваних гранат підступав за кожним разом ближче. Дирчали від того двері й здригалась земляна підлога. Ранений відкрив очі. Вдивлявся хвильку в білий хвартух лікаря. То знову в обсипану із виправи стелю, звідки за кожним розривом гранат сипався сір'яво-зелений пісок. Із розкритих нарозстіж очей закричав ураз перестрашеним зором жах якогось пережитого, баченого образу. Рваним свистом прострелених грудей прошипів: „Не лишайте мене їм... Краще зги...” Кінець загубився в хвилі хрипкого, здавалося, безконечного кашлю. Але він надстав. Раненому опала голова.

На уста вибігла знову кривава булька. Потім друга. І довго-довго не тріскала...

У ПОЛОН

Розділ з книги споминів Олега Пушкарка п. н. „Лагерний триптих”, що появилася у Варшаві 1994 року, видання Українського Архіву. Автор, десятник 1-го роя, 1-ої чоти, 1-ої сотні, 31-го полку, попав під Бродами в полон і був запроторений у концтабори. Тому що він жив до війни у Варшаві, його потрактували, як громадянина Польщі й репатріювали. О. Пушкар сьогодні живе у Варшаві.

[...] Було зовсім темно.

[...] Довго блукав я по лісі, мріючи про те, щоб дістатись до свого діда коло Станіславова, пароха, який над захристією має сховок, де я міг би переховатись, поки не знайду контакту з партизанами, про яких в останньому часі в наших відділах багато говорилось. Це ж була остаточна мета кожного з нас: здобути вишкіл і зброю та служити в рідних відділах рідній справі.

Артилерія на заході стихла. Я був позбавлений чого-небудь, що вказувало б мені напрям дороги. Іти далі не було пуття. Почув я, що заліз між велике листя лопуха. Дощ якби перестав падати. Примостився я серед лопухів і відразу заснув.

Збудила мене голосна розмова. Осторожно розхилив я лопухи і зазірав з-поміж них, спершись на руках, що застрягли в порохняву, мокру землю. Не більше, як 20 метрів від мене двоє большевицьких солдатів накладало дрова на віз. Видно було, що вони чулися певно й поводитися свobodно, розмовляючи при тому майже криком. Не було часу надумуватись. Я відчепив коробку від газмаски з якимись своїми причандалами, бо саму газмаску вже давно викинув, залишив також лопатку-саперку і шолом. Тепер безшелесно, під прикриттям лопухових парасолів повз я на животі, аби лиш даліше від большевиків, Коли був уже певний, що густе пошиття молодого лісу достатньо мене засланятиме, погнав перед себе. Зупинився, коли скінчився молодняк, а зачався старий,

височезний ліс.

Думки швидко працювали: „вилізу на котресь дерево і розглянь по околиці, може де близько є яка хата чи село, може є наші люди, може переодягнусь, або бодай довідаюся, що навколо діється. Ні, це небезпечно, ліс рідкий, корони високо, большевики близько, можуть побачити.

Осторожно йду вздовж краю молодого лісу, вважаючи, щоб куці достатньо мене заслонювали від сторони лисого долом старого лісу. Нагло бачу перед собою бункер, а радше землянку. Надслуховую, чи когось нема. Мабуть, пуста. Осторожно наближаюся до чорного отвору. Нема нікого. Сховаюся тут на день, а по заході сонця піду далше. Всовгуюся через невелику щілину. Вже давно не мав я даху над головою.

Коротка була моя втіха. Мій одяг був просякнутий водою від дощів і спання на землі, мокрий наче драговина. Мною почало трясти по цілому тілі. У землянці також грязюка, а з пересяклого довгими дощами покриття і насипу прямо падав дощ. Не видержу тут.

Глянув я через щілину, вже трохи успокоєний від почувань обляганої звірини. Тепер щойно замітив, що на дворі прекрасна погода. Відчув на лиці тепло соняшного проміння, що відбивалося від краплин роси багатой липневої зелені. Які прекрасні малини! — немов крикнув я в думках, замітивши ті улюблені ягоди. Дав про себе знати кількадедний голод.

Скоро лежав я під кушем і об'їдав лакомо малини. Один корч, другий, третій... Аж що це? Надслуховую: їдуть фіри? Може це наші селяни, а може якийсь заблуканий наш відділ? Ця думка зірвала мене на ноги, і напевно не надто осторожно погнав я в напрямі, де щораз ближчі звуки вказували, що там десь повинна бути дорога. Ось і вона.

Я приляг коло дороги між корчами, нагорнувши на себе мох і листя. Кріс витягнув перед себе в напрямі гуркоту возів. Перевірив, що маю: в кишені дві гранати, при боці парабеллюм. Притиснувся плоско до землі, якби хотів у неї влізти, тільки очі підніс перед дулом кріса.

Нагло гуркіт утих і настала цілковита тишина, чую тільки биття власного серця. Щось не в порядку. Огорнув мене неспокій. Близько за корчами далися чути голоси: „Где он? Здесь где то бил, й[...] в рот! Давай вихаді на дарогу!” —

відозвався голос іще ближче з лівого боку. Я повернувся на животі, спрямовуючи дуло кріса в напрямі голосу, і, мабуть оцей рух мене зрадив.

„Стой, руки вверх!” — гукнув хтось за мною. Я повернув голову до заду і побачив спрямований у себе автомат у дрижачих як у лихоманці руках. З-за автомата вліпила в мене очі дика, монгольська пика з п'ятигранною зіркою на чолі на шапці. Я поволі підіймався на ноги і підносив руки вгору, а тисяча думок тиснулось нараз до голови.

„Брось винтовку!” — крикнув монгол, але щойно коли він ще раз повторив цей приказ, я помітив, що все ще тримаю кріс у витягненій вгору руці. Пальці якби автоматично розхилились і кріс висунувся з долоні на землю.

З корчів вискочило може з десять советів. Перший, який до мене допав, ухопив за ланцюжок швейцарського годинника Longine, вириваючи його одним щарпненням. Інші опорожнювали кишені. Вони знайшли в них навіть мій компакт, про який я був певний, що запропаستився мені при нічній стрічі з советом. Я чувся як пійманий людоїдами.

Більшість відступила від мене більш чи менш удоволена трофеями. Вродливий монгол ухопив мене за вилоги і кричав просто в лице жажливим голосом: „Зачем убил ти моего брата!?” і з цілої сили тріснув мене коліном нище живота. Я скрутився з болю, а він ще раз поправив і пхнув мене з усіх сил до заду. Я скотився до глибокого придорожнього рова. При тім мій монгол помітив, що з моєї кишені з-заду в штанах стирчить кінець бритви. Раніше совети її не спостерегли, мабуть, тому, що вони в своїх штанах такої кишені не мають. Він негайно поцікавився бритвою, а за нею витягнув і мій гаманець, з якого присвоїв собі два кружки дентистичного золота, що його дістав я від сестри-дентистки в Криниці „на всякий випадок”. Решту він висипав з гаманця на траву, кидаючи й сам гаманець. Полетіла знимка Олі Чуй, шкільна виказка та інші дрібні речі. Монгол скоро сховав золото і відступив від мене.

Я поволі підіймався, збираючи до гаманця знимку своєї дорогої та все інше. Тепер приступило до мене кілька солдатів, а збиралося їх щораз то більше. Це вже були інші люди, в більшості українці. Вони старалися нав'язати зі мною розмову, випитували, що я за один, звідки тут взявся, чи жонатий, чи маю

дітей і т. п. Назагал говорив я правду, тим більше, що відчув я їх зичливе відношення. Брехав я тільки, що жонатий і маю двоє дітей, що прийшов до них добровільно, маючи вже досить війни. В це останнє не дуже хотіли вірити, питаючись, чому я ховався перед ними і чому не кинув зброї. Я казав, що ховався, бо перестрашився і не знав, чи це не німці, а зброї не кинув, бо думав, що вона їм придасться. Прийняли це сміхом. Якийсь типовий наш дядько з села обурився, коли я відізався до нього через „дядьку”. Мовляв, як я, *ваєнноплений фріц* смію. Чув я, що це обурення було вдаване „для публіки”.

Нагло з'явився якийсь низький, кріпкий монгол і всім наказав розступитись. Його звали *єфрейтаром*. Він ухопив мене за блюзку на спині і пхав перед собою на другий бік дороги. Там поставив мене під дерево і розставив солдатів довкола мене. „Будуть розстрілювати” — мигнуло мені в думці, бо з ситуації це було певне. Що я тоді думав? Не кожний був у таких обставинах, але, мабуть, кожний задавав собі питання: про що думає чоловік, поставлений на розстріл? Сам я собі це питання задавав, і довго воно мене мучило, коли ще на вишколі в Нойгаммері німці розстрілювали показово дезертирів із нашої Дивізії. Тепер мав я відповідь. Отже нічого не думає. Цілковита байдужість і почуття безсилля. В голові тупість і шум, а одночасно надія до кінця і невіра, що за хвилину будеш нічим. Хоча я вповні зберігав свідомість того, що діється, не потрапив ніяк реагувати. Чей же міг би в такій ситуації пробувати тікати — нехай стріляють за мною, нехай ловлять, все одно смерть — а може вдасться. Але ні: стою і дивлюся.

Монгол здійсмає автомат. У цей момент хтось його кличе. Він оглядається. На сивому коні над'їздить якийсь офіцер, заходить у розмову з *єфрейтаром*, з якої до мого вуха доходять слова: „В штаб баталіона”. „Буду жити” — усвідомив собі я і нагло відчув, як страшно хочу жити, як страшно залежить мені на тім житті.

Мені приділили конвоєнта, якогось молодого солдата — росіянина і цілий табір рушив на захід. Я йшов знову збайдужілий, кілька кроків перед своїм конвоєнтом. Зачали свистіти і розриватись артилерійські стрільна. Вибухи зближувались до нас. З ініціативи мого конвоєнта ми вскочили в придорожнє заглиблення, вижолоблене кимось, хто там брав

глину. Канонада тривала довший час. Конвоєнт витягнув хліб і солонину, відрізав по куску — дав мені тай сам їв. Це був мій перший кусок хліба від кількох днів. Коли я брав хліб від конвоєнта, він запримітив у мене на пальці золотий перстень і обручку, також подаровані мені сестрою „на всякий випадок”, і попросив, щоб я йому їх дав, бо мені „не нада”, та й так мені їх заберуть. Я віддав їх йому без слова, бо й сам дивувався, що вони ще є в мене на пальці. Видно, ніхто з советів до тепер їх не спостеріг. Мій конвоєнт розмовляв зі мною, потішав, що „для тебе вайна акончилась”, казав: „в лагере жить будеш, да є[....] не захочеш”.

Стріли затихли. Ще з 10 хвилин маршу — і ввійшли ми між рідко розкинені дерева, попід котрими були повикопувані окопи, а в них сиділи солдати. Деякі совети ходили по верху. Конвоєнт передав мене двом офіцерам-жидам, певно політрукам чи енкаведистам, що сиділи під яблінкою на провізоричній лавці за таким же столом. Ті почали *допрос*. Я затаїв, що був добровольцем і підстаршиною, що маю середню освіту та інтелігентське походження. Решту розказував, як попередньо солдатам. Один із них переконував мене, що я нищив „фавстпатронами” *руськеє танкі*, бо маю опухлі і покривавлені руки, а він має такі самі, бо вчора пробував стріляти „з вашої фавстпатрони”.

Підчас *допросу* переходила побіч якась жінка в солдатським мундурі і спиталася: „Паймалі пленнаво, што ето за адін? Українець” — відповіли екаведисти. „Да? Українець? Незалежнай України хател, й[.....] в рот?” — сказала *красавіца*. Майже через цілий час *допросу* стояв побіч нас якийсь монгол, і як той жебрак, що просить милостині на відпусті, так він просив офіцера: „Дайте я ево расстреляю, Дайте я ево расстреляю...” Вкінці однак жиди його прогнали.

Вони також переглянули всі мої кишені, з гаманця викинули німецькі харчові картки, говорячи, що вони мені вже не потрібні. А побачивши знимку Олі, спитали, чи то „твая жена”, що я потвердив. Гаманець віддали та наказали сісти на землі й чекати. Один з офіцерів-жидів приніс мені кусок хліба й солонини.

Богдан Бора

ТИ ІДЕШ

*Через Крути, Базар, через Броди —
Через трупи, пожари і кров
Простелилась дорога, народе,
Під залізом вояцьких підков.*

*І хоч знаєш — доба неласкава,
А роки — це багнетів стерня,
Ти ідеш — тобі ніч не цікава,
Бо ти сином райжудуного дня.*

*Ти ідеш. І не сам ти з собою,
Побіч тебе нащадки й діди.
Їхній голос говорить з тобою,
Кожна думка з їх серця іде.*

*Ти ідеш. Кожна скиба для тебе
Зачаклована кров'ю скрижаль,
Скрізь вітає тебе синє небо
І напоєна славою даль.*

*Ти ідеш. Навіть з кулею в лобі
Ти співаєш про радість життя,
Бо безсмертя замкнулося в тобі,
Наче правда в Христові уста!*

*І Голгота тебе не лякає,
І безсиле для тебе „Разни”...
Третій день недалеко. Світає.
Небосхил пахне щастям весни.*

ЗМІСТ

Привіт від СКУ	1
<i>Юрій Форись</i> — Отче Наш	2
Привіт від КУК-у	4
<i>Мирослав Малецький</i> — У 50-ліття боїв під Бродами . . .	5
<i>Ярослав Гасюк</i> — У 50-ліття дивізійникам	6
<i>Володимир Молодецький</i> — У 50-ту річницю Боїв під Бродами	7
<i>Є. Силенкова</i> — У вічну пам'ятку для Вас	13
<i>Роман Колісник</i> — Бої під Бродами	14
<i>Васидь Де—ву</i> — Брідська Елегія	22
<i>Володимир Саквук</i> — „Змахнім неслухняну сльозину” . . .	23
<i>Василь Сірський</i> — На слідах Боїв Дивізії „Галичина” . . .	24
<i>Володимир Саквук</i> — Тужна мелодія Жбиру	26
<i>Роман Долинський</i> — Українська Дивізія та УПА під Бродами	28
<i>Мирослав Шарко</i> — Лиш в чистому полі	34
<i>Олесь Пушкар</i> — У полон	36
<i>Богдан Бора</i> — Ти ідеш...	41

Канадсько-Український Бібліотечний Центр

Канадське Товариство Приятелів України
Торонто – Канада

Діловий Комітет

Петро Дем'янюк — голова

Члени:

Лев Бабій

Корнило Когутяк

Роман Колієник

Маркіян Комар

Ілярій Кушніренко

Іван Падик

Д-р Остап Сокольський

Василь Чупринда